

*Expresivita jazykových dokladů lingvistických studií**

MILOSLAV VONDRÁČEK**

1. Úvod

Texty odborného stylu, resp. texty komunikační sféry odborné jsou determinovány mimo jiné škálou teoretickopoznávacích cílů, zohledňujících adresáta a funkci textu k němu vztaženou. Hierarchie cílů se odvíjí od vazby na vědeckou, akademickou, popularizační, popř. praktickou odbornou oblast komunikace (oblasti volně podle Kaderka 2016: 187). Dominantní funkcí se ve všech modifikacích jeví funkce referenční (reprezentační, ideační), soustředěná k výkladu jevu – jeho popisu s osvětlením vazeb na jevy další. Argumentační jasnost si žádá čiré, sledovatelné, replikovatelné racionality ve všech aspektech, je založena na objektivitě nezátížené autorským subjektem

* Příprava tohoto článku byla financována v rámci statutární činnosti Ústavu českého jazyka Akademie věd České republiky (RVO č. 68378092). Práce používá také nástroje a data, které poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101).

** ORCID 0000-0002-9129-3309, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.; Czechy, vondracek@ujc.cas.cz

či subjektem adresáta¹ – alespoň v českém, resp. středoevropském kulturním prostoru a víceméně bez výjimek alespoň do 90. let 20. století.

A v tom je potíž: Obor od oboru, téma od tématu, adresát od adresáta možnost eliminace subjektivního elementu kolísá, nemá-li být nakonec samo vyloučení subjektivního prvku neobjektivní. Rozdíl je patrný např. ze srovnání věd přírodních s vědami o člověku, ovšem nejen tam, podobně vedle sebe např. ve 20. století shledáváme střídmější filozofickou linii americkou a imaginativnější evropskou. Odborná komunikační sféra je do jisté míry podobná monokultuře, jejíž přirozeností je diverzifikace, spění k různosti ve jménu *antifragility* (Taleb 2014).

Obecný požadavek potlačení osobního prvku slábne v rámcových složkách textu: Stylová norma pojme jistou míru emocionality v osobní, neinstitucionální dedikaci, v poděkování, v doslovu. V lingvistických dílech mají výlučné postavení jazykové doklady, jimiž autor argumentačně podporuje deduktivní soudy nebo prezentuje, ilustruje jazykový materiál, z něhož vychází ve svých soudech induktivních.

2. Expresivita, emocionalita

Expresivitou se obvykle rozumí vyjádření hodnotícího, volního nebo citového postoje mluvčího k obsahu komunikace a jejím charakteristikám v širokém smyslu, přičemž výrazové prostředky může nacházet v kterékoli z jazykových rovin. Složkou expresivity je (tedy) emocionalita a evaluativnost (volně podle Křístek 2017), přičemž mezi emoce počítáme i vyšší city jako smysl a cit pro pravdu, krásu, svobodu, odpovědnost, spravedlnost. Expresivní prostředky se projevují konotačními aspekty komunikace – jako sféra přidružených významů. Expresivitu a emocionalitu výrazově-významových prostředků jazyka zde pojednám souběžně, už proto, že i neemoční autorská exprese může mít odezvu v emocích adresáta.

Příznakovost, o níž půjde v tomto příspěvku, se častěji nachází mimo běžně zmiňovanou triádu (lexikální) expresivity inherentní, adherentní a kontextové (Zima 1961: 10). Má skrytější povahu, spočívá ve sféře tematické, dílem se může blížit jevu označovanému jako expresivita denotativní nebo referenční (Uličný

¹ S. Čmejrková konstatuje: „Po dlouhém období přehlížení – ne-li odmítání – „přítomnosti člověka“ ve vědeckých textech vstupuje do obrazu vědecké komunikace právě autor, pisatel, mluvčí, původce, a spolu s ním i adresát, čtenář, posluchač, příjemce“ (Čmejrková 2013: 88).

1988: 334) – zdrojem příznaku je kulturně ustálená interpretace skutečnosti samé, resp. v našem případě to, že je taková skutečnost (vůbec) tematizována, nebo četnost zmínek, jež teprve se stane nápadná – nebo naopak intenzita vytěsnění určitého sémantického pole. Vystává tak Uličného upozornění na rozdíl mezi expresivitou jazykových prostředků a expresivním užitím prostředků – vnímaným navíc z perspektivy příjemce. Za úvahu stojí i expresivita spočívající v (nápadném) neužití – tedy vyloučení, potlačení – určitého typu prostředků.

3. Dokladová složka lingvistických děl předlistopadových

Přesáhneme-li pomezí odborné sféry akademické až k oblasti komunikace školské/školní, dostaneme se k učebnicím českého jazyka, jež mají plnit vedle funkce vzdělávací i funkci výchovnou. Tu dělí jen tenká hranice od ideové, přesněji ideologické manipulace. V učebnicích lze tyto tendence, projevující se tematickou příznakovostí, sledovat do konce 80. let minulého století v různé intenzitě zejména v jazykových cvičeních.

Cenné je pohlédnout z tohoto úhlu na třídílnou *Mluvnici češtiny* (Academia 1986–1987, Petr 1987), jež byla koncipována mj. jako vysokoškolská učebnice a jako taková by v Kaderkově funkčně-adresátské hierarchii alespoň okrajově spadala do akademické odborné oblasti, stylizací je ovšem bytostně vědecká. Akademická mluvnice, jak se jí v době vzniku říkalo, je z mého pohledu i svědectvím o mistrné cestě mezi Skyllou a Charybdou. Úliteb je v ní – při znalosti poměrů – pomálu. Okrajově zasahují pásmo dokladových vět, neovlivnily samotný přístup k jazyku; to je pro vědeckou hodnotu práce zásadní.

- (1) Náš dědeček byl z těch, kdo šířili osvětu a socialismus na českém venkově. (MČ III, 536)
- (2) (1) Československou republiku osvobodila Rudá armáda. (1a) Československá republika byla osvobozena Rudou armádou. (MČ III, 323)
- (3) Byl to Marx, kdo na to upozornil. [...] Byl to Marx, který na to upozornil. (MČ III, 537)
- (4) ABC mladého řečníka se jmenovalo školení, které pro ostravské svazáky připravil městský výbor SSM. (MČ III, 559)

Dostáváme se ovšem na pole diachronní stylistiky. V době, do níž spadá vydání akademické mluvnice, bylo zastoupení motivů politické angažovanosti běžné, noremní ve většině oficiálních textů veřejné komunikační sféry. Dobově

příznaková, nápadná mohla být tedy spíše jejich omezená frekvence a absence symptomatických hesel typu *pětiletka*, *sjezd*, *tuny oceli*, *hektolitry mléka na dojnici* v příkladových větách.

Ani další skupina motivů nebyla pro dobového čtenáře nápadná, korespondovala s každodenní zkušeností. Nevypovídá o loajalitě, angažovanosti ani uvědomělosti, ale o žité podmíněnosti svobod (nebo o jinak limitovaných možnostech).

- (5) (31) Ředitelství školy kladně vyřídilo Petrovi žádost o cestu do zahraničí. (31a) Petr dostal (od ředitelství školy) kladně vyřízenou / vyřízenou žádost o cestu do zahraničí. (31b) Petr má / měl (od ředitelství školy) žádost o cestu do zahraničí kladně vyřízenou. (MČ III, 250)

- (6) Po vykoupaní šli do kina. [...] Před návštěvou kina se vykoupaní. (MČ III, 474)

V předlistopadových lingvistických studiích se můžeme setkat s dobově noremní, a tím pro soudobého čtenáře víceméně neutralizovanou tematickou příznakovostí v pásmu jazykových dokladů. Mimo ni jsou zastoupeny všechny další typy expresivity tvořící předmět popisu – příznakovost na rovině syntaktické, tvaroslovné, slovtvorné, lexikální v úzkém smyslu, zvukové a grafické. Tak se do textu přirozeně dostává i emocionalita vět zvolacích, tzv. jednočlenných vět ap. Zvykem, jistě i ochranným, je uvádět jazykový materiál z oficiálních zdrojů.

4. Astronomický exkurz

Pro účely, jež vyplynou posléze, zmíním pravidla pro pojmenování planetek, jak se ustálila u Mezinárodní astronomické unie. Tytéž principy se v jisté míře opakují v jiných oficiálních propriálních oblastech (kupř. u urbanonym). Volba oboru není náhodná – čeští astronomové patří mezi světovou špičku v objevování asteroidů. Objeviteli pak náleží právo planetku pojmenovat.

Je-li asteroidu spolehlivě vypočtena dráha, dostane číselné označení. V této fázi může objevitel, objevitelské pracoviště nebo astronom, který vypočetl dráhu tělesa, navrhnout jméno. To podléhá schválení jedenáctičlennou názvoslovnou komisí pro malá tělesa,² složenou z astronomů různých mateřských jazyků. Uzuální je, že asteroidy nemohou být pojmenovány po politicích a armádních

² Small Bodies Names Committee (SBNC), IAU's Commission 20.

činitelích, nemohou nést obchodní jména firem, obecně se nepřipouštějí jména neodpovídající dobrému vkusu.³ Do roku 1890 byly asteroidy pojmenovávány podle ženských mytologických postav. Poté se spektrum rozšířilo o jména významných žen včetně manželek či dcer objevitelů, milenky nevyjímaje, postupně i o další jména, jež formálně naplňovala znaky feminin (*Vaticana, Heidelberg*). I tento systemizační prvek časem pozbyl platnosti.

Tak se dnes jmenují četné asteroidy pojmenované českými objeviteli např. *Jitka, Lubomír, Zdenka, Slávka, Fanyňka, Heyrovský, Mendel, Hrabal, Neruda, Čapek, Janáček, Dvořák, Komenský, Masaryk, Slouka, Bečvář, Grygar, Destinn, Milanštefánik, Antonínholý, Zdeněkhorský, Božněmcová* podle osob, *Krok, Bivoj, Zdislava* podle historických postav, *Radegast, Perun, Triglav* podle božstev, *Praha, Písek, Střemchoví, Kozí Hrádek, Lužnice, Nežárka, Šumava* podle ze zeměpisných útvarů, *Karolinum, Rudolfinum, Betlémská kaple, Zlatá Koruna, Porta Coeli* podle architektonických objektů.

Autoři pojmenování si jsou intenzivně vědomi možné vícero interpretace jmen asteroidů (*Svoboda, Jas*) a s tímto záměrem jména i volí. Kupříkladu planetka *Láska* je společným objevem manželů Jany a Miloše Tichých, astronomů z Observatoře Klet'. Do jaké míry českým hvězdářům na pojmenování záleží a jakou prestiž v mezinárodním oboru mají, lze soudit i podle toho, že české názvy jsou zapisovány do mezinárodních cirkulářů s původní diakritikou včetně grafémů *ř* a *ů* a že u několika chybných zápisů z minulosti dosáhli opravy (*Luznice, Boubin, Ružena*).⁴

Celá propriální sféra má v lexikálním systému výlučné postavení, což má dopad i na hodnocení pragmatické složky onym. Z řečeného plynou zatím spíše otázky než odpovědi, co lze a co ne (a na které straně) považovat za expresivní / emocionálně příznakové v oblasti tvořící předmět vědeckého zájmu: vlastní jména jsou stejně jako číselné značky okamžikem schválení definičně deemocionalizována, stylově i v emocionálním zabarvení neutralizována.

Současně zmiňme, že z astronomie pocházejí běžně užívané a plně respektované termíny *hnědý / bílý / červený trpaslík, podobr, jasný obr, veleobr, černá díra, velký třesk, velký křach* apod., tedy primárně expresivní a emotivní metafory pro odbornou oblast netypické (k tomu více Kaderka 2016: 203).

³ Po stránce formální nesmí mít označení více než 16 znaků, doporučeny jsou názvy kratší. Souvislá forma je téměř závaznou podmínkou, členěná forma se připouští jen při transonymizaci vycházející z kodifikovaného toponyma. Jméno nesmí být zaměnitelné s jiným již existujícím pojmenováním asteroidu.

⁴ Pro zájemce více informací na adrese <https://www.klet.cz/cz/planetky-objevene-na-kleti>.

5. Petr a továrna na lingvistiku⁵

Lingvistické studie Petra Karlíka jsou příznačné dokladovými strukturami, jejichž protagonistou je Petr. Petr se v nich dostává do nejrůznějších rolí, nejen sémantickosyntaktických. Dalo by se říci, že autor staví jmenovce Petra do situací neběžných, nesnadných, často ožehavých, nelichotivých. Příkladové věty Petra Karlíka nepostrádají vtip, nadhled, svědčí o schopnosti jemné i drsnější sebeironie – nic jim není vzdálenější než sebestřednost. Emotivní příznak dokladů vytváří – zjevně vědomý – kontrast s vysoce sofistikovaným metajazykem výkladu, který se tak pro adresáta stává přijatelnější.

- (7) Pro analýzu jsou relevantní data, která ukazují kontexty, v nichž se může objevit i. a jiný pád n. předložková skupina: (a₁) [...]; (b₁) *hodit kamenem (po Petrovi/*Petrovi)* – (b₂) *hodit kámen (po Petrovi/Petrovi)*; (c₁) [...]⁶
- (8) [...] proto může mít nominativní podmět různé sémantické interpretace, např. *Agens* *Petr rozbil vázu*; *Patiens* *Petr zbledl*; *Posesor* *Petr má dva bratry*; *Nositel vlastnosti* *Petr je smutný* aj.
- (9) *Petr rozlil mléko.*
Petrovi se rozlilo mléko.
- (10) V tomto případě je jediný aktant intranzitivního slovesa vyjádřen nominativem stejně jako nejvyšší aktant slovesa tranzitivního: *Petr vidí Pavla*; *Petr spí* × *Petrovi asi přeskočilo*; *Petr je smutný* × *Petrovi je smutno* (dat. vyjadřuje rys proživatele).
- (11) N. je také pád posponové nominální skupiny: *Velryba je savec*; jeho analýza je založena na tom, že tento n. je syntakticky ve vztahu (shody) k nominativu subjektu; analýzy jsou různé a snaží se podat vysvětlení nejen n., ale i instr., a tedy i kontrastů jako: *Petr je blbec* / *(pro mě) blbcem* × *To je blbec* / **blbcem*.

Tato autorská licence má hlubší kořeny, její počátky sledujeme od dob spolupráce Petra Karlíka s Miroslavem Greplem. Rovněž další autoři z Karlíkova morfosyntaktického okruhu jako by se sdílením jména protagonisty hlásili nejen k jeho poetice.

⁵ Název kapitoly je aluzí na název sborníku *Karlík a továrna na lingvistiku: prof. Petru Karlíkovi k šedesátým narozeninám*, který se odvolává na název knihy a filmu *Karlík a továrna na čokoládu* (mj. R. Dahl, P. Šrut, J. Kořán a J. Paul, *Karlík a továrna na čokoládu*, Praha: Winston Smith, 1992).

⁶ Doklady v této kapitole pocházejí z hesel *adjunkt*, *adverbium*, *diateze*, *instrumentál*, *nominativ* Petra Karlíka (Karlík 2017a, 2017b, 2017c) (popř. P. Karlíka a Petra Biskupa; Karlík, Biskup 2017) z: *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org>, resp. z hesla J. Radimského *analytický predikát s kategoriálním slovesem* tamtéž (12). Doklady (19), (20) jsou z: Grepl, Karlík 1986: 133, 143.

- (12) Pro každé predikativní jméno může existovat několik kategoriálních sloves, které se pak liší stylisticky [...], způsobem syntaktické realizace argumentů predikativního jména (*Marie dala Petrovi facku; Petr dostal od Marie facku; Padla facka*), n. aspektovými vlastnostmi [...].
- (13) V konfiguraci sekundární predikace (viz kopredikát) je adj. i adv., je-li v maticové větě např. subjekt s rysy rodu a čísla (*Petr a Jana tancovali bosí // bosí // bosky // naboso*).
- (14) *Petr prospal* →_{Akuz} [_{Akuz}*celou přednášku*] // *_[ne Akuz] *dlouho* // *_[ne Akuz] *Ppo* →_{Akuz} [_{Akuz}*celou přednášku*]]; srov. **Petr prospal*).
- (15) *Petr se tvářil* **znuděný* / *znuděně*.
- (16) *Petr zíval* *znuděný* *prací* / *znuděně*.
- (17) *Petr si lehl* [*na zahradu // na zahradě // vedle zahrady // před zahradu*].
- (18) *Petr zdravil* [*včera na nádraží unaveně z dlouhé chvíle naschvál ...*] *spolucestující*; ve větě může být dokonce více základních a. (viz dále) jednoho typu: *Petr zdravil* [*v Praze na nádraží u pokladny*] *spolucestující*.
- (19) *Petr rád koukal po děvčatech*. (133)
- (20) Větný specifikační daného participantu může být nahrazen výrazem infinitivním nebo výrazem s dějovým jménem: *Petr toužil po tom setkat se s Pavlem // Petr toužil po setkání s Pavlem*, eventuálně v daném případě i substitutem: *Petr toužil po Pavlovi*. (143)

Náročný teoretický výklad je jazykovými doklady Karlíkova typu zlidšťován, stává se snáz přijatelný pro recipienta – ale nabízí se otázka, do jaké míry činí kreativní cestu vlnidnější i produktorovi.

6. František miluje Evu

Jestliže pro lingvistické práce Petra Karlíka je signifikantní jméno Petr, resp. fiktivní postava toho jména v roztodivných situacích, červenou nití jazykovědného díla Františka Štichy je Eva, nebo František a Eva.

- (21) Eva vaří.⁷
- (22) Eva je po mamince.
- (23) Eva je na zahradě.
**Eva existuje na zahradě*.
- (24) Eva je učitelka.
Eva je učitelkou.

⁷ Všechny doklady v této kapitole pocházejí z publikace *Akademická gramatika spisovné češtiny*, z kapitol Františka Štichy, str. 542, 552, 554, 604, 606, 608, 609, 657, 659, 796.

- (25) Eva je tu pánem.
- (26) Eva učí na Střední zdravotnické škole v Praze.
- (27) Eva ráda telefonuje, i když jede na kole.
- (28) Eva má ráda impresionismus, František spíš expresionismus.
- (29) Eva se dívá na televizi a František si čte.
- (30) Eva je Františkovi oporou.
- (31) Eva se mu nikdy nesměje.
**Eva mu se nikdy nesměje.*
- (32) František miluje Evu.
Evu miluje František.

Kdo zná stav věcí, čte tyto věty s respektem. O to větším, že František Štícha užívá podobné dokladové věty i v nových gramatikách, navzdory běhu života. Pro běžného recipienta jazykových příruček může ovšem jít o jazykové doklady neutrální.

Právě nad jazykovými ilustracemi jsem si v kontaktu s Františkem Štíchou uvědomil, jak individuálním, osobním, intimním aktem volba dokladu je – v okamžiku, kdy doplnil relativně nevinná exempla do mého textu.

7. Brsleny, kaliny a pustoryly⁸

Názvem kapitoly je fragment jednoho z mých jazykových dokladů. Jejich výběr pro kapitoly v publikovaných či připravovaných gramatikách nebo mluvnických člancích podléhá striktním osobním pravidlům. Výsledkem je, že tak jako zasvěcený recipient pozná už podle dokladů úseky P. Karlíka nebo F. Štíchy, pozná i mé. A hlouběji zasvěcený dokáže v dokladech číst jako v životopise.

Maje možnost, při volbě příkladové ilustrace gramatického jevu potlačuji celá sémantická pole axiologicky nepřijatelná; jiná – spadající do četných oblastí zájmů – naopak preferuji. Chápu, že se s recipientem můžeme v preferencích různit, současně považuji spojení příjemného s užitečným za autorský bonus a věřím, že naplnění autorových potřeb se adresátovi zúročí.

- (33) Končí období sběru semen jilmu. Probíhá stratifikace semen habru a jasanu.
- (34) Kveté borovice, akát a jeřáb. Ve školkách se provádí výsev jilmu.
- (35) Opakované pěstování nesnášejí zejména cukrovka, len, košťálová zelenina, z čeledi bobovitých jetel, hrachy, vojtěška, vikve.

⁸ Název kapitoly tvoří část jazykového dokladu z připravované *Velké akademické gramatiky spisovné češtiny* (dále VAGSČ), kapitola *Číslo*, s. 100 korekturního nátisku.

- (36) Zvolíme například růže, jiriny, sléz, měsíčky, kopretiny, slaměnky, slunečnice, pivoňky, kaliny, muškáty, petunie, rezedy, fuchsie, mučenky, z koření pak rozmarýn, meduňku, dobromysl, saturejku, bazalku, majoránku, libeček, šafrán a jiné. (4x VAGSČ, 100)
- (37) Odtud představa, že les pokácet a zpeněžit je rozumné, les milovat a chránit je sentimentalita a přinejlepším zcela iracionální osobní záliba.
- (38) Psát, hrát a režirovat jsou jen tři způsoby, jak je možné vyprávět příběh, a já příběhy miluji. (2x VAGČ, 98)

Z negativních výluk platí – bez racionálních důvodů a v mírném kontrastu ke zmíněné praxi kolegů i vlastnímu odbornému projevu mluvenému: V psaných textech neužívám vlastních jmen rodinných příslušníků (ačkoli od počátku učitelské praxe, do níž spadá narození synovce *Petra*, osazují při výuce ilustrační syntaktické modely jeho jménem – a ačkoli po ovdovění dcery jsem do připravované publikace vepsal věnování zeti, doplnil kapitolu tematizující jeho profesi a jako poslední jazykový doklad vyhledal a vložil konkordanci s jeho jménem). Emočně silné impulzy k těmto krokům vedly. Je otázkou, zda lze jejich promítnutí do textu odborné komunikační oblasti – pro běžného recipienta téměř nezachytitelné – považovat za typ expresivity.

Zmiňuji-li výluky, je účelné vstoupit ještě do zásobníku nevyužitých jazykových dokladů pro jeden hraniční, jehož případné uplatnění jsem konzultoval s kolegy:

- (39) Z pohrdlivé a dekadentní rockové štetky s havraním boa se stala tuctová koktejlová slečinka ve společensky neškodné konfekci.

Příčinou toho, že se nakonec v části gramatiky věnované nesklonným substantivům (zde *boa*) neobjevil, paradoxně nejsou zjevně negativně hodnotící prostředky a výraz zhrubělý, ale potenciálně urážlivé, ponižující, zbytečně zlé syntagma *společensky neškodná konfekce* (ačkoli v textu šlo o hudební metaforu).

8. Lexikografická praxe

Pokud závisí volba jazykového dokladu při psaní svěřených kapitol gramatiky téměř zcela na mně, pro tvorbu hesla výkladového slovníku platí striktní pravidla. Samo zařazení lexikální jednotky je dáno sofistikovaným výpočtem sledujícím jeho frekvenci v průběhu let a zastoupení v různých typech textů. Exemplifikace se řídí četností variujících forem, kolokací, významových

odstínů aj. Interní pokyny doporučují neužívat stylově nevydařené příklady s pleonasmy, katachrezemi, s nepřirozeným slovosledem, nevhodnou kombinací disparátních jazykových vrstev. Ukládají autorovi hesla přistupovat s citlivostí k tématům jako gender, národnost, náboženství, věk apod., na druhou stranu vědomí politické korektnosti nemá vést k vyřazení typických slovních spojení a významů jen kvůli ohleduplnosti. Do slovníku⁹ se zařazují a exemplifikují i vulgarismy, příklady se ovšem volí decentní.¹⁰

Obecný požadavek objektivitu znamená, že mám-li za úkol vytvořit kupř. heslo *hlíva*, ustoupí mé zaujetí pro tuto houbu a karbanátky jako pokrm z ní připravený se mezi příkladové kolokace nedostanou, protože kolokačně jsou hluboko pod jinými variantami kuchyňské úpravy (a právě gastronomické kontexty v korpusu převládají). Podobně náznakovitý zůstane postoj k neslyšícím a adjektivu *hluchý* užívanému ve vztahu k nim, s vědomím důležitosti toho, kdo (a jak) slovo užije. Výsledné heslo tak může, k mé lítosti, působit značně sterilně, takový je ovšem smysl celého mechanismu: po fázi návrhu jeho formulace prochází supervizí, několikanásobnou kontrolou, jejímž cílem je krom ověření správnosti metajazykových údajů a adekvátnosti pragmatického hodnocení také objektivizace výkladu i vhodnosti a účelnosti dokladů, vybraných z reálných komunikátů.

hlíva -vy (2. mn. hlív) podstatné jméno rodu ženského¹¹

lupenatá houba s krátkou nebo chybějící nohou, obvykle jedlá, rostoucí v trsech na kmenech a pařezech nebo pěstovaná uměle: *polévka / guláš z hlívy; Hlívu lze pěstovat i doma.; Konzumace hlívy zvyšuje odolnost organismu proti infekcím.; bot. hlíva ústřičná Pleurotus ostreatus, hlíva plicní Pleurotus pulmonarius*

hluchý (2. st. hlušší) přídavné jméno

1. o člověku dnes neoficiální, někdy hanlivě neschopný slyšet, sluchově postižený, med. neslyšící: *V době komponování skladeb byl Smetana již úplně hluchý.; Že se narodila hluchá, ji omezovalo, ale neodsuzovalo ji to k absolutnímu mlčení.*

2. bezcenný, bezobsažný, nicotný, jalový, prázdný, marný: *hluché místo hry, hluchá pasáž filmu, hluché období tvorby; Prostředek zápasu byl hluchý.; V hlušších pasážích seriálu se diváci mohou bavit tipováním vývoje.*

⁹ Hovořím o *Akademickém slovníku současné češtiny*, dostupném z: <http://www.slovníkcestiny.cz/uvod.php>.

¹⁰ Volně podle: https://lexwiki.miraheze.org/wiki/16._Exemplifikace#C.C3.ADI_a_funkce_exemplifikace.

¹¹ Ukázka dvou slovníkových hesel po první z (nejméně) pěti fází kontroly.

3. (k čemu, ke komu; vůči čemu, vůči komu) netečný, lhostejný, nechtějící slyšet: *být hluchý k něčemu, k někomu; K jeho doporučením je hluchý.; Radnice je hluchá k problémům svých občanů.*
4. neposkytující odezvu, neodpovídající, bezhlasý, bez signálu: *Nefunguje elektřina, telefony jsou hluché.; V mnoha oblastech signál vypadává nebo je mobilní telefon úplně hluchý.*

9. Závěr

V textu se snažím ukázat několik typů expresivity vázané na jazykové doklady ilustrující (vědecký) odborný text. Povaha této expresivity (v některých případech emocionalita) je skrytá, odlišná od běžně zmiňovaných typů. Nejblíže má k expresivitě denotativní, referenční – neboť spočívá v poukazu k axiologicky nikoli neutrální třídě jevů (nebo ke konkrétnímu individu, i hypotetickému). Bez znalosti souvislostí recipient nemusí jakýkoli příznak vnímat, exprese/emoce je přítomna na straně produktora. Právě tak latentní je i (expresivní) vytěsnění celého sémantického pole, expresivní/emotivní „mlčení k věci“.

Druhým aspektem, na který poukazuji, je možná dobová podmíněnost vjemu příznakovosti, sekundární expresivita/emotivnost daná distanční recepční perspektivou.

Všudypřítomné pozadí příspěvku tvoří nahlížení sféry racionality jako odezvy na tlak normy, způsobu funkčního vyrovnávání se s přirozenými, člověku vlastními emocemi jejich různě důslednou eliminací či transpozicí do tolerovatelných podob.

Literatura

- Bičan A., 2010, *Karlík a továrna na lingvistiku: prof. Petru Karlíkovi k šedesátým narozeninám*, Brno: Host, Masarykova univerzita.
- CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), dostupný z: <https://www.czechency.org> [20. 11. 2020].
- Čmejrková S., 2013, *Vědecký styl. – Studie k moderní mluvnici češtiny 2. Komunkační situace a styl*, ed. O. Uličný, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 70–94.
- Dahl R., 1992, *Karlík a továrna na čokoládu*, přel. J. Kořán, P. Šrut, ilustr. J. Paul, Praha: Winston Smith.
- Grepl M., Karlík P., 1986, *Skladba spisovné češtiny*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

- Hoffmannová J., Homoláč J., Chvalovská E., Jílková L., Kaderka P., Mareš P., Mrázková K., 2016, *Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha: Academia.
- Kaderka P., 2016, Sféra odborné komunikace. – Hoffmannová J., Homoláč J., Chvalovská E., Jílková L., Kaderka P., Mareš P., Mrázková K., *Stylistika mluvené i psané češtiny*, Praha, s. 182–221.
- Karlík P., 2017a, Instrumentál. – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/instrumental> [20. 11. 2020].
- Karlík P., 2017b, Nominativ. – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/nominativ> [20. 11. 2020].
- Karlík P., 2017c, Diateze. – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/diateze> [20. 11. 2020].
- Karlík P., Biskup P., 2017, Adjunkt. – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/adjunkt> [20. 11. 2020].
- Křístek, M., 2017, Expresivum. – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/expresivum> [20. 11. 2020].
- Petr J., 1987, *Mluvnice češtiny 3, Skladba*, Praha: Academia.
- Radimský J., 2017, Analytický predikát s kategoriálním slovesem. – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), dostupný z: <https://www.czechency.org/slovník/> [20. 11. 2020].
- Štícha F., 2013, *Akademická gramatika spisovné češtiny*, Praha: Academia.
- Štícha F., v tisku, *Velká akademická gramatika spisovné češtiny*, Praha: Academia.
- Taleb N., 2014, *Antifragilita: jak těžit z nahodilosti, neurčitosti a chaosu*, Praha – Litomyšl: Paseka.
- Uličný O., 1988, Expresivita a překlad krásné prózy, „*Slavica Pragensia. AUC, Philologica*“, XXXII, 4–5, Praha: UK, s. 329–354.
- Zima, J., 1961, *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*, Praha: ČSAV.

Expressivity of language forms in linguistic studies

Academic writing is based on a pragmatic and neutral approach to all subjects of communicative situations as it needs to be objective. Language assumes adjustment of the subject of the author, topic and expressive means as well as a necessary distance from the addressee. Standards and norms of this style refer to different tools of suppressing subjectivity, eliminate expressivity, especially emotionality, and

any negative components. It appears to be a stressful task to a certain extent for an author dealing with humanities.

This contribution is aimed at examining mechanisms by which particular types of linguistic works and particular authors deal with the imperative of pragmatic/neutral, respectively. It shows the ways in which they explore accepted or border limits of expressivity in the realm of style of elements of the text.

Key words: *academic writing, expressivity, emotionality, subjectivity, text example*

